

RECENZÍÓ

W. BRADLEY WENDEL: CANCELING LAWYERS: CASE STUDIES OF ACCOUNTABILITY, TOLERATION, AND REGRET (NEW YORK: OXFORD UNIVERSITY PRESS 2024) 278.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2024.3.05>

1. W. Bradley Wendel, az elméleti jogi etika politikafilozófiai irányzatának egyik meghatározó képviselője, a 2010-es évek közepe környékén így fogalmazott egy konferencián: „Nem igazán tudom, mi újat lehetne még mondani a jogi etikáról...”¹ Azóta szerencsére kiderült, hogy sok mindent. Egyfelől folyamatosan formálódik a jogi etikai diskurzus legújabb, alapvetően empirikus kutatásokra támaszkodó harmadik hulláma, amelynek fő árama a viselkedésetika eredményeit igyekszik integrálni a jogi etikai gondolkodásba.² Másfelől az elmúlt évek bizonyos tendenciái – különösen a közösségi média közéletre és interperszonális kapcsolatainkra gyakorolt egyre erősödő hatásának kísérőjelenségei – számos olyan új kérdést vetnek fel, amelyek a mára már „klasszikusnak” számító jogi etikai koncepciók újragondolására készítetik az embert. Wendel

legújabb könyve, az Oxford University Press gondozásában 2024 elején megjelent *Canceling Lawyers: Case Studies of Accountability, Toleration, and Regret*, éppen ezt a célt szolgálja: kiegészíti, finomhangolja a szerző nagyjából másfél évtizeddel ezelőtt publikált átfogó jogi etikai elméletét.³

A Cornell Egyetem professzorának írása a napjainkban rendkívül heves vitákat kiváltó „eltörléskultúra” (*cancel culture*) kontextusában vizsgálja a jogászok nyilvános kritizálásának gyakorlatát, és azt járja körül, hogy mindez milyen következményekkel jár a jogi etika számára. A népszerűtlen, megosztó vagy viszszatasztító ügyfelek képviselőjét ellátó jogászok ugyanis egyre gyakrabban találják szemben magukat olyan gyűlöletkampánnyal, amely valamelyik online közösségi platformról indul el. A „szexuális ragadozókat”, terroristagyanús személyeket, fegyvergyártó vagy súlyosan környezetszennyező tevékenységet végző nagyvállalatokat képviselő hivatásgyakorlók megvetésre, kiközösítésre és egyéb társadalmi szankciókra számíthatnak a nyilvánosság részéről. Ennek a jelenségnek van egy meglehetősen tipikus mintázata Wendel tapasztalatai sze-

¹ David LUBAN – W. Bradley WENDEL: „Philosophical Legal Ethics: An Affectionate History” *Georgetown Journal of Legal Ethics* 2017/3. 361–362., doi.org/10.31228/osf.io/fh6ry.

² Julian WEBB – Nicola HARD: „Introduction: Surfing the waves of legal ethics scholarship” in Julian WEBB (szerk.): *Leading Works in Legal Ethics* (New York: Routledge 2023) 12–20., doi.org/10.4324/9781003015093. A jogi etika viselkedésetikai megközelítéseiről magyarul lásd: BUDAI Katalin Edina: „A jogi etika viselkedésetikai perspektívája” *Jogelméleti Szemle* 2024/2. 2–20., <https://doi.org/10.59558/jesz.2024.2.2>.

³ W. Bradley WENDEL: *Lawyers and Fidelity to Law* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press 2010) 7–8., doi.org/10.1515/9781400836581.

rint, ami leginkább különböző napilapok által közzétett Twitter-posztok, blogbejegyzések és véleménycikkek alatt érhető tetten: először egyesek felháborodásukat fejezik ki amiatt, hogy egy jogász olyan valaki érdekében jár el, aki szerintük maga az ördög, majd néhány szakmabeli „felvilágosítja” a hőzöngőket, hogy a hitvány ügyfélnek jogi támogatást nyújtó személy egyszerűen csak a munkáját végzi, ezért az ilyen kritika teljességgel elhibázott. A vita innentől kezdve önmagát gerjeszti, miközben egyre ingerültebbé és teljesen parttalanává válik. Ez a forgatókönyv újra és újra megismétlődik, mégpedig anélkül, hogy a nézőpontok kicsit is közelednének egymáshoz. (vii. o.) Ráadásul a dolgot nem lehet annyival elintézni, hogy a laikusok képtelenek megérteni a szakma működését. A pellengérré állított jogászok „eltörlését” követelő dühös emberek ugyanis sokszor maguk is jogászok vagy joghallgatók.

Milyen magyarázatot lehet adni akkor mégis miderre? Wendel két oldalról közelíti meg a problémát. Egyfelől olyan jogászok történeteit mutatja be a könyvében, akiket az ügyfelek miatt nyilvánosan meghurcoltak, vagy az esetük valami más miatt fontos a téma szempontjából.⁴ Ezek között szerepelnek a jogi etika angolszász szakirodalmában klasszikusnak számító jogesetek és a közelmúltban nagy visszhangot kapott botrányok, „eltörlési” kísérletek is. Másfelől filozófiai elemzések révén igyekszik fényt derí-

teni arra, hogy a jogászok és bírálók miért beszélnek el folyamatosan egymás mellett. Meggyőződése ugyanis, hogy a szembenálló felek rendre alábecsülik egymás érveit, amik a valóságban sokkal bonyolultabbak és érdekesebbek annál, mint azt a másik gondolná. (viii. o.) Fejtegetéseiben pedig jelentősen támaszkodik az elmúlt évtizedek morálfilozófiai munkáira, ami az elméleti jogi etika történetét és Wendel jogi etikai koncepcióját ismerők számára igen csak meglepő elsőre. Persze éppen ez a lényeg, ebben rejlik az újítás! Érdemes tehát röviden áttekinteni, hogy milyen út vezetett idáig.

2. Az elméleti jogi etika (*theoretical legal ethics*)⁵ a jogászi hivatás⁶ szepspecifikus etikai koncepcióival foglalkozó, joggyakorlaton orientálódó elméleti diszciplína, amely az 1970-es években kezdett kibontakozni az Egyesült Államokban. Az első évtizedekben az erkölcsfilozófiai megközelítések dominálták az elméletalkotást: a teoretikusok az individuális jogászra mint morális ágensre összpontosítottak, és arra kerestek választ, hogy a szakmai szerep adhat-e, illetve milyen körben adhat felmentést a hivatásgyakorló számára az általános erkölcsi normák alól (első hullám).⁷ A tudományos dis-

⁴ Ezzel a megközelítéssel Wendel rámutat az amerikai jogi kultúrát jellemző néhány olyan „érzékelési törésvonalra” is, amelyek feltérképezésére a narratív jogtudomány törekszik. Lásd NAGY Tamás: *Josef K. nyomában – jogról és irodalomról* (Máriabesnyő – Gödöllő: Att-raktor 2010) 143.

⁵ Az angol terminológiában egyaránt használatos a filozófiai jogi etika (*philosophical legal ethics*) kifejezés is. Lásd LUBAN–WENDEL (1. l.) 337–364.

⁶ A téma szerzői döntően a jogász (*lawyer*) és az ügyfél (*client*) közötti kapcsolatot elemezve közelítik meg az etikai kérdéseket. Emiatt a jogászi szerepnek a magyar terminológiához képest szűkebb értelmezése indokolt ebben a kontextusban, mégpedig azokra a professziókra vonatkoztatva, amelyeknél ügyfél vagy kvázi-ügyfél (pl. munkáltató) részére történik jogi szolgáltatásnyújtás.

⁷ LUBAN–WENDEL (1. l.) 337–339. és 351–352.

kurzus ezen időszakát a szerepmorálitással kapcsolatos szenvedélyes viták jellemezték, amelyek keresztüzében az amerikai jogászság által hagyományosan elfogadott, úgynevezett *sztemderd koncepció* állt.⁸ A sztemderd koncepció lényege, hogy a jogászoknak (i) buzgón elő kell mozdítaniuk ügyfeleik céljait a jogszabályok által biztosított keretek között (*pártfogás elve*), miközben (ii) morális semlegességet kell tanúsítaniuk e célok és az azok eléréséhez használt törvényes eszközök iránt (*semlegesség elve*), továbbá (iii) erkölcsileg nem felelősek azokért a károkért, amelyeket a képviselők során előidéznek (*számonekérhetőség hiányának elve*).⁹ A jogászi szerep ilyen amorális felfogását elsőként a *Critical Legal Studies* irányzatához tartozó, illetve a jogklinikai oktatásban tevékenykedő néhány jogász kezdte el bírálni.¹⁰ A jogi etikusok köre ezt követően hamar a sztemderd koncepciót védelmezők és az azt elutasítók táborára szakadt, és évtizedeken keresztül polemizáltak az erkölcsös élet,

valamint a jogászi szerepmorál közötti feszültség feloldásának szükségességéről, illetve lehetőségeiről.

A XXI. század eleje perspektívaváltást hozott a jogi etikai gondolkodásba. A hangsúly az individuális jogász életnek erkölcsi aspektusairól fokozatosan a társadalmi aspektusokra helyeződött át. A teoretikusok a jogászi szerepet a politikai intézmények és eljárások olyan részeként kezdték el kezelni, amelynek célja a közösség irányítása a pluralista demokráciákban; a politikai legitimitást tekintették a legfontosabb kritériumnak a jogi intézmények, a hozzájuk kapcsolódó jogászi szerep és az ilyen szerepben cselekvő személyek megítélése szempontjából.¹¹ Ezekre a teóriákra az elméleti jogi etika politikafilozófiai irányzataként szokás hivatkozni (második hullám). Képviselői – ideértve Wendelt is – módszertanilag elhibázottnak tekintették azt a megközelítést, amely a morálfilozófia eszközkészletét alkalmazta a jogi etika kérdéseire,¹² ez pedig sok szerzőnél a sztemderd koncepció egy újfajta igazolásához vezetett. Wendel azonban más utat választott. 2010-ben megjelent *Lawyers and Fidelity to Law* című könyvében a hagyományos jogászi szerepfelfogáshoz és az azt bíráló moralista jogi etikai megközelítésekhez képest egy harmadik elméleti lehetőséget vázolt föl a jogászok számára: a *jog*

Az elméleti jogi etikai első hullámáról magyarul lásd: BUDAI Katalin Edina: „Lehet egy jó jogász jó ember? A jogi etika erkölcsfilozófiai megközelítései” *Jogelméleti Szemle* 2023/1. 14–27., doi.org/10.59558/jesz.2023.1.14.

⁸ A sztemderd koncepció (*standard conception*) kifejezés mellett szokás még a semleges pártfogás (*neutral partisanship*) modelljeként vagy uralkodó nézetként (*dominant view*) is hivatkozni az Egyesült Államokban tradicionálisnak számító amorális jogászi szerepfelfogásra. Lásd pl. LUBAN–WENDEL (1. lj.) 341., illetve William H. SIMON: *The Practice of Justice: A Theory of Lawyers' Ethics* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1998), doi.org/10.4159/9780674043664.

⁹ Az alapelvek pontos megfogalmazása nem teljesen egységes a téma szerzőinél, de azok lényegi tartalmát illetően közmegegyezés uralkodik.

¹⁰ LUBAN–WENDEL (1. lj.) 339–341.

¹¹ LUBAN–WENDEL (1. lj.) 352–354. Lásd még: ALICE WOOLLEY: „If Philosophical Legal Ethics is the Answer, What is the Question?” *The University of Toronto Law Journal* 2010/4. 985., doi.org/10.3138/utlj.60.4.983. A második hullámról magyarul lásd: BUDAI Katalin Edina: „Variációk a jogászi hűség témájára: két politikafilozófiai megközelítésen alapuló jogi etikai koncepció” *Jogelméleti Szemle* 2023/4. 22–37., doi.org/10.59558/jesz.2023.4.22.

¹² Lásd pl. WENDEL (3. lj.) 7–8.

*iránti hűség koncepcióját.*¹³ Ennek alapvetése, hogy a modern demokráciákban a joghoz való hűség elve közvetlenül a jognak mint olyan politikai intézménynek a jelentőségéből fakad, amely egyfelől képes rendezni a normatív vitákat az erkölcsileg plurális társadalmakban, másfelől – a demokratikus jogalkotási folyamatok révén – tiszteletben tartja a polgárok egyenlőségét és méltóságát.¹⁴ Következésképpen, a jogászok akkor járnak el helyesen, ha a jogszerűség követelménye vezérli őket a hivatásgyakorlásuk során,¹⁵ nem pedig az olyan általános erkölcsi és egyéb megfontolások, amelyekre az átlagembereknek tekintettel kell lenniük.

Bár Wendel jogi etikája ugyanúgy a szerepmoralitás gondolatára épült, mint a sztenderd koncepció, egyéb vonatkozásokban komoly kritikákat fogalmazott meg azzal szemben. A pártfogás elvét azért kifogásolta, mert szerinte a jogász feladata kizárólag az ügyfél jogos igényeinek az érvényesítése, nem pedig minden olyan előny megszerzése, amely a jog által gyakorlatilag elérhető.¹⁶ Ennek megfelelően elutasította a manipulatív jogértelmezést és a jog által biztosított eszközök visszaélészerű alkalmazását.¹⁷ A semlegesség elve kapcsán

azt hangsúlyozta, hogy a helyes jogi etika egyáltalán nem semleges, hanem a politikai értékek iránt elkötelezett: távlati vagy intézményi perspektívából tekint az etikai kérdésekre, és pontosan azért utasítja el az azzal kapcsolatos eseti elemzéseket, hogy mit követel meg az erkölcs vagy az igazságosság, mert az ilyen fogalmak tartalmával kapcsolatos normatív nézeteltérések teszik eleve szükségessé a jogot.¹⁸ Ami a számonkérhetőség hiányának elvét illeti, Wendel egyetértett azzal, hogy a jogászok hétköznapi erkölcsi értelemben nem felelősek az eljárásukért, hiszen a jogi etikai normák – alkalmazási körükben – szerinte is felülírják az általános erkölcsi szabályokat. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy ettől még a jogászok nem lesznek az erkölcs aláásói; egyszerűen csak a moralitás egy másik, olyan felfogásához hűek, amelynek alapját az eljárási értelemben vett igazságosság képezi.¹⁹

3. A *Canceling Lawyers: Case Studies of Accountability, Toleration, and Regret* című könyv alapvetően a sztenderd koncepció harmadik pillérével, a számonkérhetőség hiányának elvével foglalkozik, a legtöbb jogász ugyanis erre hivatkozva utasítja vissza a nyilvános kritikákat. Wendel ezt az alapelvet korábban is fenntartásokkal kezelte, mondván, hogy a politikai moralitás sajátos normáinak való megfelelésért a jogászok igenis számonkérhetők. Új

cepciója alapján továbbá nem igazolható az olyan technikák alkalmazása, mint az igazmondó tanú destruktív keresztkérdések útján történő kihallgatása vagy a perek szándékos elhúzása. Ugyanakkor az ügyfelet megillető, de az általános igazságérzetet sértő elévülési kifogás érvényesítése például etikus. Lásd uo. 27–28.

¹⁸ WENDEL (3. lj.) 27. és 210.

¹⁹ WENDEL (3. lj.) 156–159.

¹³ WENDEL (3. lj.) 6.

¹⁴ WENDEL (3. lj.) 89–104.

¹⁵ WENDEL (3. lj.) 7. és 87. A koncepció értelmében a jogi etikának a jog belső szemléletén kell nyugodnia. Ez szigorú jogkövetési kötelezettséget ír elő a jogászok számára, ami azonban nem abszolút. Lásd uo. 61–63. és 177.

¹⁶ WENDEL (3. lj.) 50.

¹⁷ A jóhiszemű jogértelmezés határai a jogász által betöltött szereptől függően változnak Wendel szerint: a tanácsadói munkát végző jogászok mozgástera a legszűkebb, őket követik a polgári peres képviselőket ellátó szakemberek, végül a védőügyvédek. Lásd WENDEL (3. lj.) 56., 71. és 81–85. A jog iránti hűség kon-

munkájában ennél tovább megy és egy szubjektív, többes szám harmadik személyű perspektívából közelíti meg a dolgot. A moralitás interperszonális vagy társas dimenzióját hangsúlyozza, és elemzésében a szerepspecifikus etikai kötelezettségek igazolhatóságán túli kérdések érdeklik igazán. Hogy pontosan mik is ezek a kérdések, azt Wendel számtalan eset részletes vizsgálatán keresztül mutatja be. Ezek közül párat itt is érdemes megemlíteni:

– Az Egyesült Államok egyik leg-rangosabb ügyvédi irodája, a Cravath, Swaine & Moore 1997-ben különleges felkérést kapott egyik fontos ügyfelétől, a Credit Suisse-től. A megbízás stratégiai tanácsadás nyújtására szolt a svájci bank régi, náci Németországot finanszírozó és pénzmosás gyanús ügyleteire tekintettel a holokauszt áldozatainak javára felállítandó jóvátételi alappal kapcsolatban. Az ügyvédi iroda néhány munkatársa egyáltalán nem örült ennek a megkeresésnek. Tizenkét ügyvéd feljegyzést juttatott el a partnerekhez, amelyben hangot adtak azzal kapcsolatos aggodalmuknak, hogy a Credit Suisse pénzügyi érdekeinek képviselője az eljárás során esetleg megnehezítheti, hogy igazságos és tisztességes megoldás szülessen az ügyben. A feljegyzés természetesen kiszivárgott. (1–4. o.)

– Ronald Sullivan a Harvard Egyetem jogi karának professzora. Oktatói tevékenysége mellett elismert ügyvéd, számos esetben sikerrel képviselt marginalizált csoporthoz tartozó ügyfeleket, valamint szakértőként többször közreműködött olyan programokban, amelyek révén jogtalanul bebörtönzött személyek szabadon bocsátása vált lehetővé. Reputációja azonban nem védte meg néhány harvardi diák felháborodott

dühétől, amikor elvállalta a szexuális bűncselekmények elkövetésével vádolt egykori amerikai filmproducer, Harvey Weinstein képviselőjét. Sullivan akkoriban az egyetem egyik kollégiumának dékáni posztját is betöltötte, így az ott lakó hallgatók mentorálása is a feladata volt, továbbá fontos szerepet játszott a kollégiumi élet légkörének formálásában. Több diák úgy gondolta, hogy Weinstein képviselője a szexuális visszaélések áldozataival szembeni érzéketlenségről árulkodik, ezért az összeegyeztethetetlen a kollégiumi vezetői tisztséggel; ennek pedig a *Harvard Crimson* hasábjain megjelent véleménycikkekkel, demonstrációkkal, illetve egy egyetemi épületre fújt graffitivel adtak hangot, amin a „Kinek az oldalán állsz?” szöveg volt olvasható. (66–67. o.)

– A Yale Egyetem néhány joghallgatója 2020-ban kampányt indított azzal a céllal, hogy felhívják a figyelmet a jogi szektor szerepére és felelősségére napjaink éghajlati válságában, és arra ösztönözzék a diáktársaikat, hogy álljanak ellen a presztízis, a magas fizetés és a fényűző irodák csábításának, amikor karrierdöntést hoznak. A diákok által alapított *Law Students for Climate Accountability* (LSCA) elnevezésű szervezet mára nemzetközivé vált, és tagsága folyamatosan bővül. Az LSCA minden évben közzétesz a honlapján egy értékelőlapot, amely a legrangosabb ügyvédi irodákat osztályozza az éghajlatváltozás felgyorsítását, illetve a fenntartható energiaforrások fejlesztését elősegítő ügyfelek peres, illetve tranzakciós képviselőjére vonatkozó mérőszámok alapján.²⁰ A szervezet emellett egyéb

²⁰ Az értékelőlapok és az azok alapjául szolgáló kimutatások böngészése a hazai jogászközösség számára is érdekes lehet, hiszen a listán

akciókkal is igyekszik klímatudatos döntésekre ösztönözni a jogászokat és az ügyvédi irodák ügyfeleit. 2021-ben például bojkottra szólított fel a Gibson Dunn & Crutcher ellen – egy *#DoneWithDunn* hashtaget is meghirdetve –, arra hivatkozással, hogy az iroda hatalmas károkat okoz az őslakos ecuadori közösségeknek és a környezetnek a Chevron és a Dakota Access részére nyújtott jogi szolgáltatásai révén. (136–137. és 154–155. o.)

– Sok demokrata érzelmű kritikus véli úgy, hogy a Trump-adminisztrációban korábban magas tisztséget betöltő jogászok érdemtelessé váltak a szakmai megbecsülésre. Dahlia Lithwick, egy széles körben olvasott jogi szakíró, 2020 őszén megjelent cikkében a nagy nyilvánosság előtt igyekezett már előre megbélyegezni azokat az elit ügyvédi irodákat, amelyek az elnökválasztást követően korábbi kormányzati szereplőket szándékoztak alkalmazni. Álláspontja szerint ugyanis az említett irodák tisztára mosásak azok hírnevét, akiket morális felelősség terhel a Donald Trump által elrendelt intézkedések végrehajtásáért, ideértve különösen az úgynevezett zéró tolerancia bevándorláspolitikát. A számos kiskorú gyermeket családjától elszakító bevándorláspolitiká miatt különösen súlyos bírálatok érték Rod Rosenstein egykori legfőbb ügyész helyett, akit a *New York Times* egyik újságírója egyenesen Adolf Eichmann náci funkcionáriushoz hasonlított. (199–201. o.)

Wendel úgy látja, hogy a jogászok munkájával összefüggésben tapasztalható nyilvános kritikák olyan természetes emberi reakciók, amelyeket Peter F.

magyarországi praxissal rendelkező ügyvédi irodák is szerepelnek. Lásd: www.ls4ca.org/scorecard.

Strawson angol filozófus *reaktív attitűdöknek* nevez.²¹ Ezeket a reakciókat mások irántunk tanúsított jó- vagy rosszindulata, illetve közönye váltja ki, „ahogy az az ő attitűdjeikben és cselekedeteikben megnyilvánul.”²² Az emberek számára ugyanis fontos, hogy mások milyen attitűdökkel és szándékokkal viszonyulnak hozzájuk, így személyes érzéseik és reakcióik nagy mértékben függenek az ezzel kapcsolatos meggyőződéseiktől.²³ A reaktív attitűdök – mint a hála vagy a neheztelés – tehát az emberi viszonyokban való érintettséghez, részvételhez kapcsolódnak.²⁴ Az érintettség azonban nem feltétlenül kell hogy közvetlen legyen. Az olyan reaktív attitűdök esetében, mint a morális felháborodás vagy helytelenítés, az egyén vagy a közösség arra reagál „ahogyan mások akarata valamely harmadik fél felé megnyilvánul.”²⁵ Végül azt, hogy mikor helyénvaló és mikor nem a morális hibáztatás, Strawson szerint egyedül az adott morális közösség tagjai között megvalósult morális gyakorlat határozza meg, azaz a reaktív attitűdök nem szorulnak semmilyen egyéb igazolásra.²⁶

²¹ Peter F. STRAWSON: „Szabadság és neheztelés” [ford. VERES Máté] in RÉZ Anna (szerk.): *Vétek és választások* (Budapest: Gondolat 2013) 239–264.

²² STRAWSON (21. lj.) 248.

²³ „Ha valaki véletlenül lép a kezemre, miközben épp segíteni próbál, a fájdalom nem lesz kevésbé éles, mint ha a létezésem iránti átható közöny vagy rosszindulat vezette volna. Am a második esetben a neheztelés olyan minőségét és mértékét tapasztalom meg, amelyet az első esetben nem fogok átélni.” Lásd STRAWSON (21. lj.) 243.

²⁴ STRAWSON (21. lj.) 247.

²⁵ STRAWSON: (21. lj.) 252.

²⁶ STRAWSON: (21. lj.) 250–251. Ennek kritikájáról lásd: BERNÁTH László: *Morális felelősség, érdem és kontroll - A morális felelősség metafizikája* (Budapest: L'Harmattan 2019) 69–71.

Strawson naturalista megközelítésével Wendel nem ért egyet, így inkább T. M. Scanlon amerikai filozófus hibázatáselméletét használja kiindulópontként a jogászok nyilvános kritizálásával kapcsolatos további gondolatainak kifejtéséhez.²⁷ (46. és 101. o.) Scanlon, Strawsonhoz hasonlóan, az emberi kapcsolatokat tekinti alapvetőnek a hibázatás gyakorlatában, ugyanakkor a hangsúlyt az ilyen kapcsolatokat meghatározó elvárásokra, szándékokra és egyéb attitűdökre helyezi, nem pedig az olyan érzelmi reakciókra, mint a nehezítés vagy a felháborodás.²⁸ Saját hibázatáselméletét így foglalja össze: „azt állítani, hogy valaki hibáztható valamilyen cselekvésért nem más, mint azt állítani, hogy a cselekedet megmutat valami olyasmit a cselekvő mások felé irányuló attitűdjeiből, ami károsítja a másokkal való kapcsolatait. Hibáztatni valakit annyit tesz, mint az illetőt hibázthatónak ítélni, és úgy módosítani a viszonyunkat vele, ahogy a károsodott kapcsolatokról szóló ítélet fényében ez helyénvaló.”²⁹ Ami Wendel számára a legfontosabb, hogy Scanlonnál a hibázthatóságnak nem szükségszerű feltétele a morálisan rossz cselekedet.³⁰ (102. o.) A cselekvés jelentése (*meaning*) számít, nem annak megengedhetősége (*permissibility*).³¹ A jelentés pedig nem más, mint az a jelentőség (*significance*), amit a cselekvő és más személyek az egyén

cselekvési indokainak tulajdonítanak.³²

A cselekedetek megengedhetősége és jelentése közötti Scanlon-féle különbségtétel Wendel szerint rávilágít arra, hogy a szerepspecifikus etikai kötelezettségek pártatlan morális indokokkal, intézményi perspektívából történő igazolása nem feltétlenül ad teljes képet a hivatását gyakorló jogász erkölcsi helyzetéről. Azt továbbra is fenntartja, hogy a szerepspecifikus jogi etikai előírások alkalmazását – tehát azok *morális megengedhetőségét* – a jog funkciója és normatív értéke igazolja, de ma már úgy látja, hogy ebből nem következik egyenesen a jogászok hétköznapi erkölcsi értelemben vett (teljes) immunitása. (41. o.) A szerző vissza-visszatér a jog iránti hűség koncepciója mögötti érveléséhez, amikor a cselekedetek megengedhetősége kapcsán a jog és a formális eljárások szerepének fontosságát és értékét hangsúlyozza, szembeállítva azokat az önkényen vagy erőszakon alapuló hatalomgyakorlással, illetve a kontroll nélküli informális nyomásgyakorlás módszerével. Hangsúlyozza, hogy egy jól működő demokráciában a jog olyan semleges eljárások eredménye, amelyek lehetővé teszik a polgárok számára a nézeteltéréseik feloldását és az együttműködést. Ugyanakkor nem is idealizálja a jogrendszer működését. Az, hogy a jogi szabályozásban és eljárásokban tükröződő politikai alkuk szükségszerűen tökéletlenek, és gyakran eredményeznek elégtelen megoldásokat, ebben a könyvben jóval nagyobb hangsúlyt kap, mint korábbi írásaiban. (5., 171., 186., 238–239., 242–244. és 250. o.)

A jogrendszer kritikusai sokszor amiatt háborodnak föl, hogy a befolyásos

²⁷ Wendel hangsúlyozza ugyanakkor, hogy Scanlon hibázatáselméletét sem követi minden tekintetben. (101. o.)

²⁸ T. M. SCANLON: *Moral Dimensions* (Cambridge: Harvard University Press 2008) 128.

²⁹ SCANLON (28. lj.) 128–129. Bernáth László fordítása. Lásd BERNÁTH (26. lj.) 107.

³⁰ SCANLON (28. lj.) 124–125.

³¹ SCANLON (28. lj.) 6–7.

³² SCANLON (28. lj.) 4. és 52–53.

egyének és szervezetek képesek a jogi eljárásokat a saját céljaik érdekében felhasználni. Wendel szerint ez a reakció teljesen érthető; egy tisztességes demokráciában éppen ezért elfogadott például bizonyos mértékig a polgári engedetlenség mint a jogszabályokkal és jogintézményekkel szembeni erkölcsi ellenérzések kifejezésének eszköze. A szerző úgy látja, hogy a jogászok nyilvános bírálata is hasonlóan működik: azt jelzi, hogy olykor szakadék tátong a szükségszerűen kompromisszumokat tükröző jogrendszer és azon értékek között, amelyeket az állampolgárok egy csoportja sérthetetlennek tart. (5. o.) Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a szerepspecifikus kötelezettségeknek megfelelő eljárás helytelen lenne. A hibáztatás gyakorlata ugyanis a cselekedetek *jelentésére* irányul, nem pedig azok megengedhetőségére. Ebből a szempontból a jogászok által tanúsított attitűdök a fontosak. Vajon az adott ügyfél képviselete a mások iránti tiszteletről árulkodik a szélesebb morális közösségben, illetve azokban a sajátos alközösségekben, amelyekbe a jogász be van ágyazva? Wendel szerint a legtöbb esetben a válasz igen. Ritkábban, így különösen, ha a jogászi szerep mellett más sajátos társadalmi szereppel kapcsolatos elvárások is bejátszanak az értékelésbe, összetettebb lehet a dolog megítélése. (113. o.) Visszatérve a korábban említett példákra:

– A Cravath munkatársai egy pillanattig sem állították, hogy a Credit Suisse képviselete hivatásetikai szempontból problémás, azaz megengedhetetlen lenne. Amiatt aggódtak, hogy valami olyasmiben kell közreműködniük, amit saját maguk és mások számára is vállalhatatlannak tartanak. Az a belső mérlegelési folyamat, amit a feljegyzésük elin-

ditott, pedig lehetővé tette, hogy a cég vezetői ne pusztán a szokásos szempontok alapján döntsének a megbízás elvállalásáról, hanem foglalkozzanak döntésük jelentésével is. Ez az eljárásukban kifejezésre jutó indokok, szándékok és másokkal szemben megmutatózkodó attitűdök számbavételét és átgondolását igényelte. (18–19. és 39. o.) A partnerek a felmerülő kérdésekről nemcsak „házon belül” egyeztettek, hanem konzultáltak a New York-i zsidó közösségben vezető szerepet betöltő ügyvédekkel is. Az iroda végül elvállalta az ügyet. A döntést állítólag jelentősen befolyásolta, hogy a Credit Suisse elismerte a felelősségét a holokauszt áldozatai iránt, és a jövételi alap felállítása a zsidó közösség és a svájci bankok között kialakult patthelyzet feloldását szolgálta. A megbízási szerződésükben ugyanakkor kikötötték, hogy ügyfelük nem veheti igénybe az iroda szolgáltatásait az áldozatok igényeinek vitatása, illetve az azokat megalapozó nyilvántartások felülvizsgálata céljából. (18–19. o.) Azáltal, hogy az iroda foglalkozott a kritikákkal, számára kedvező módon formálta a bank képviseletével kapcsolatos tevékenységének jelentését. (20–21. o.)

– Ronald Sullivan ügyében a diákok nyomására a Harvard vezetői környezetvizsgálatot rendeltek el. Azt akarták felmérni, hogy a lakók mennyire tartják szexistának vagy ellenségesnek a kollégiumi légkört. A vizsgálatot követően Sullivan kollégiumi dékáni megbízatását nem újtották meg. A Harvard jogi karának oktatóit felháborította az eljárás; alkotmányos és szakmai etikai elvekre hivatkozással ötvenketten nyílt levélben tiltakoztak a döntés ellen, mások véleménycikkeket publikáltak különböző sajtóorgánokban. Sullivan maga is

szemrehányóan nyilatkozott az ügyvel kapcsolatban, amiért az egyetem engedett a tiltakozó diákok követeléseinek, akiket szerinte az észérvek, a bizonyítékok és következetesség helyett a „féltelen érzelmek” vezéreltek. Wendel ezt egy kicsit másképp látja. Szerinte a harvardi diákok értették, hogy a tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog milyen fontos szerepet töltenek be a jogállami működésben és a szakmai elhárítólódás doktrínáját sem kérdőjelezték meg.³³ Ehelyett azt kérték számon a mentorukon, hogy ő miért áldozza az idejét és energiáját *pont erre* az ügyre? (66–69. o.) Wendel fel is sorol néhány lehetséges magyarázatot, mint például: (i) az ügyet érdekesítőnek találja és az intellektuális kihívást jelent számára, (ii) szeretné megismerni Weinsteint, és megérteni cselekedeteinek pszichológiai hátterét, (iii) a #MeToo kampány túlkapasait kívánja ellensúlyozni, vagy (iv) egyszerűen csak a gyerekei egyetemi tandíjára kell a pénz. (71–72. o.) Ezek a hipotetikus magyarázatok rámutatnak arra, milyen sokféle jelentés tulajdonítható ugyanannak a cselekedetnek. Sullivan pedig azáltal, hogy kizárólag szakmai klisékre hivatkozott az ügy kapcsán, elszalasztotta a lehetőséget, hogy formálja ezt a jelentést akár a hallgatók, akár a szélesebb nyilvánosság előtt. (105. o.) Azt sem vette továbbá figyelembe, hogy nem hivatkozhat egyszerűen csak az ügyvédi hivatásából eredő kötelezettségeire, miközben az egyetemi feladatköre által támasztott elvárásoknak is meg kell felelnie. Ezeknek pedig részét képezi, hogy a diákok bizalommal viseltetnek iránta. (175. o.)

³³ Eszerint az ügyvédi képviselet nem értelmezhető az ügyfél nézeteinek vagy tevékenységének támogatásaként.

– A befolyásos ügyfeleket nagy horderejű ügyekben képviselő jogászok kritikusai gyakran hangoztatják, hogy a jogrendszer a hatalommal rendelkezők érdekeit szolgálja, ezért a hatalomból kiszorult egyének és csoportok számára nincs más megoldás, mint az informális eszközök útján történő nyomásgyakorlás. (132–133. o.) Erre példa az a mozgalom is, amit a Yale egyetem hallgatói indítottak el 2020-ban arra hivatkozva, hogy az elit ügyvédi irodák a társadalmi és környezeti igazságosság rovására nyújtanak jogi szolgáltatásokat az ügyfelek részére. A történet persze kicsit ellentmondásos, hiszen ezek a progresszív politikai meggyőződésű, ambíciózus fiatalok a legrangosabb egyetemek volt, illetve jelenlegi diákjaiként sokkal inkább egy privilegizált, mintsem elnyomott csoport tagjai. Ezzel együtt Wendel úgy látja, hogy a közelgő klímakatasztrófa beláthatatlan következményeinek árnyékában, illetve az azok elkerülése érdekében eszközölt megfelelő intézkedések hiányában, ők is érezhetik úgy, hogy nincs más lehetőség a kezükben, mint hogy formálják a környezetpusztító tevékenységben közreműködő ügyvédi irodáknál elhelyezkedő társaik döntésének jelentését, és azt számon is kéri rajtuk. (138–139. o.)

– Rod Rosenstein kritikusai végül nem érték el a céljukat, az egykori legfőbb ügyész helyettes ugyanis a rangos King & Spalding ügyvédi irodánál kapott partneri pozíciót, miután lemondott kormányzati tisztségéről. (200. o.) Wendel személyes álláspontja szerint egyébként Rosenstein nem hibáztatható a sokakat megosztó bevándorláspolitikai végrehajtásában játszott szerepéért. A jogász funkciójának lényege ugyanis az, hogy észszerű erőfeszítéseket tesz az ügyfél,

illetve a munkáltató jogszerű utasítása-
inak teljesítése érdekében; Rosenstein
pedig – a rendelkezésre álló információk
alapján – mindössze ennyit tett, sem
többet, sem kevesebbet. (201–202. o.)
A szerző továbbá azt is hangsúlyozza,
hogy bár a jogászok nyilvános kritizá-
lása nagyon gyakran politikai színezet-
tet ölt, mind a morális megengedhetősé-
g, mind a hibázthatóság kérdésében
tartózkodni kell a politikai szempontok
figyelembevételétől, hiszen épp az azzal
kapcsolatos nézeteltérések teszik eleve
szükségessé a jogot. (205., 219–220. o.)

Azt még fontos leszögezni, hogy a cse-
lekvések jelentése könnyen lehet vita
tárgya. Ilyenkor az egymással ütköz-
ző értékek, a versengő szempontok és
a tényekkel kapcsolatos bizonytalansá-
gok egyszerre befolyásolják az értékelé-
si folyamatot a közbeszédben. (106. o.)
A közérdeklődésre számot tartó ügyek-
ben eljáró jogászok ezért gyakran érez-
hetik úgy, hogy egy nyilvános moralitás-
játékban szerepelnek. Wendel szerint ezt
a munkájuk részeként el kell fogadniuk
és meg kell érteniük, hogy a hibáztatás
gyakorlata a cselekedetük jelentésére
irányul. (112. o.) Ezzel együtt a hibázta-
tóktól is elvárható, hogy megfeleljenek
bizonyos követelményeknek. Van ugyan-
is egy fontos lépcsőfok aközött, hogy
valaki egyszerűen csak megtapasztal
egy olyan reaktív érzelmet, mint a felhá-
borodás, és aközött, hogy tesz is valamit
a másik személy szankcionálása érdeké-
ben. „Lelassítani, információkat gyűjte-
ni, minden szükséges bizonyítékot mér-
legelni, tartózkodni az ítélkezéstől, amíg
nem ismerjük a tényeket, és igyekezni
együttérzően, a cselekvő szemszögéből
szemlélni az ügyet, végül törekedni arra,
hogy korrekt következtetéseket vonjunk
le – ezek mind a hibáztatás etikájának

részei.” (46. o.) Wendel úgy gondol-
ja, hogy a hibáztatás etikája a toleran-
cia egyik aspektusa, ami a plurális társa-
dalmakban különösen fontos érték. (47.
o.) A tolerancia ugyanis azt jelenti, hogy
valamit, amit az egyén erkölcsileg hely-
telennek vagy legalábbis megkérdőjelez-
hetőnek tart, képes eltűrni, és igyekszik
az azzal kapcsolatos ellenérzéseit lecsil-
lapítani valamilyen más érték, például a
béke vagy a stabilitás érdekében. A tole-
rancia olyan erény, amely a reaktív atti-
tűdők bizonyos fokú visszafogását igény-
li és – ahogy arra a könyv alcíme is utal
– feszültségben áll a számonkérést meg-
valósító olyan hibáztatási gyakorlatok-
kal, mint mások meghurcolása, kiközösí-
tése vagy „eltörlése”. (115–116. o.)

Végül, ha valóban teljes képet szeret-
nénk kapni egy szakmai szerepében el-
járó jogász erkölcsi helyzetéről, akkor
még egy dologról szót kell ejteni. A sze-
repspecifikus kötelezettségek teljesíté-
se olykor óhatatlanul összeütközésbe
kerül a hivatásgyakorló saját, szemé-
lyes erkölcsi értékrendjével. Az ilyen-
kor jelentkező szorongás, viszolygás
és megbánás Wendel szerint azt jelzi,
hogy az illető képes felismerni a szere-
pével járó erkölcsi veszteségeket (*moral
costs*). Ez pedig jogi etikai szempontból
előnyös.³⁴ (245. o.) A szerző korábban
úgy gondolta, hogy az erkölcsi vesztesé-
gekkel kapcsolatos tapasztalatok – úgy-
nevezett morális emlékeztetők (*moral
reminders*) formájában – utólag kétfé-
le módon befolyásolhatják a jogászok
magatartását. Először is, érzékenyebbé
tehetik őket, így később könnyebben fel-
ismerhetik az értékkonfliktusok elkerülé-

³⁴ A nyilvános kritikák pedig azért is hasznosak
a szerző szerint, mert elősegítik az ilyen vesz-
teségekkel való szembenézést. (245. o.)

sének lehetőségeit a munkájuk során.³⁵ Másodszor, utólagos erkölcsi jóvátételre készíthetik a hivatásgyakorlókat.³⁶ Új könyvében Wendel amellett érvel, hogy a morális emlékeztetőknél lehet egy további hatásuk is: bocsánatkérésre, vezeklésre ösztönözhetnek. (244. o.) Rod Rosenstein például így nyilatkozott egy interjúban a kormányzati tisztségéről történő leköszönését követően: „A hivatalból való távozásom óta gyakran feltettem magamnak a kérdést, hogy mit kellett volna másképp csinálnunk, és nincs olyan ügy, amin annyit töprengtem volna, mint a zéró tolerancia bevándorláspolitikán. Ez egy elhibázott politika volt, amit soha nem lett volna szabad sem előterjeszteni, sem végrehajtani. Bárcsak mindannyian jobb munkát végeztünk volna.” (246–247. o.) A nyilvános vezeklések kiemelt jogi etikai jelentőségük Wendel szerint: figyelemztetésül szolgálnak a jövőben hasonló szerepet betöltő jogászok számára, hogy érzékenyebben viszonyuljanak az ügyekhez és határozottabban törekedjenek a káros következmények csökkentésére. (248. o.)

4. A *Canceling Lawyers: Case Studies of Accountability, Toleration, and Regret* a hétköznapi erkölcsi normák és az interperszonális moralitás kontextusában vizsgálja azokat a reaktív attitű-

dőket, amiket a szerepspecifikus normák alapján történő cselekvés egy közösség tagjaiból kivált, illetve azt, hogy adott cselekvésnek az emberek milyen jelenségeket tulajdonítanak. (163. o.) A könyv kifejezetten aktuális kérdésekkel foglalkozik, és széles olvasóközönség megszólítására alkalmas. Az előszóból és kilenc számozott fejezetből álló műben egymást váltogatják a megtörtént eseteket ismerető, illetve a filozófiai elemzéseket tartalmazó fejezetek, ugyanakkor Wendel ügyel arra, hogy az előbbieket egy kis elmélettel, az utóbbiakat egy kis valószínűséggel fűszerezze. Az esettanulmányok olyanok, mint a feladványok; a „megoldásukhoz”³⁷ szükség van bizonyos szintű jogi, filozófiai és ténybeli ismeretre. Ezeket pedig a szerző közérthető módon az olvasó rendelkezésére bocsátja. Az utolsó, összegző fejezetben ugyanakkor azt is előrevetíti, hogy sokan nem fogynak (teljesen) egyetérteni a következtetéseivel.

Wendel új könyvének mondanivalója valószínűleg azokat is megosztja, akik vonzónak találták a szerző 2010-ben publikált elméletét. Közéjük sorolom magamat is. A jog iránti hűség koncepciójának eredeti verziója ugyanis egyszerű volt világos, koherens, a gyakorlatban kivitelezhető és még tisztességes is. Az „eltörlési” kísérletekre vonatkozóan persze nem adott iránymutatást, így mindenképpen hasznos, hogy Wendel most foglalkozik ezzel a kérdéssel. Azáltal, hogy a jogászok nyilvános kri-

³⁵ Az értékkonfliktusok elkerülését segíti például, ha egy jogász nem feltételezi automatikusan, hogy ügyfele maximálisan szeretné kihasználni a törvények adta lehetőségeit. Elképzelhető ugyanis, hogy az ügyfél adott körülmények között szeretne inkább hétköznapi erkölcsi értelemben helyesen cselekedni. Lásd WENDEL (3. l.) 173.

³⁶ Például a Ku-Klux-Klan tagjainak képviselőjét ellátó ügyvéd később vállalhat *pro bono* ügyeket az arra rászoruló fekete közösség megsegítése céljából. Lásd: WENDEL (3. l.) 173.

³⁷ A hibáztathatóság kérdését illetően természetesen nincs egyértelmű jó vagy rossz megoldása az eseteknek, hiszen – ahogy arra Wendel többször is felhívja a figyelmet – a nézőpont és az érintettség foka jelentősen befolyásolja, hogy valaki milyen jelentést tulajdonít egy cselekedetnek.

tizálását egyfajta hibáztatási gyakorlatként fogalmazza meg, magyarázatot kínál arra, hogy a jogászok és bírálók miért beszélnek el olyan gyakran egymás mellett: mert a morális megengedhetőség kérdése a szerepetika, a hibázthatóság kérdése pedig a hétköznapi erkölcs dimenziójához tartozik. Ez egy érdekes és fontos meglátás, ami minden bizonnyal ösztönzően hat majd a jogi etikai diskurzusra.

De vajon a jogászok munkájával kapcsolatos hibáztatási gyakorlatból tényleg jogi etikai kötelezettség keletkezik a nyilvános moralitásjátékban való részvételre? Erről már nem érzem magam meggyőzve. Inkább problematikusnak találok az elképzelést. Az elméleti jogi etika első hulláma alatt Stephen L. Pepper állt elő azzal a javaslattal, hogy az amorális jogászi szerepet ellensúlyozni lehetne a jogász és az ügyfele közötti morális párbeszéddel. Ennek lényege, hogy a jogász hozzáférhetővé teszi ügyfele számára a jog által biztosított valamennyi eszközt, de egyidejűleg kommunikálja a saját erkölcsi álláspontját, és igyekszik feltárni az ügyfél morális szempontjait is.³⁸ Az ilyen jellegű megoldásokat az elméleti jogi etika második hullámának képviselői azzal utasították el, hogy azok a felek közötti jogviszony természetével és céljával ellentétesek, valamint magukban hordozzák az erkölcsi túlkapasok és a jogállami értékek veszélyeztetésének kockázatát.³⁹

Véleményem szerint, amikor Wendel azt javasolja a jogászoknak, hogy értsék meg és formálják a szakmai szerepükben kifejtett tevékenységük jelentését, és ne utasítsák vissza automatikusan a nyilvános kritikákat, akkor Pepper morális dialógus koncepcióját fejleszti tovább. Az új nézőpontok becsatornázásával azonban az erkölcsi túlkapasok kockázatát is növeli. Wendel megoldása ráadásul jóval komolyabb kihívást jelent a hivatásgyakorlók számára, mint Pepperé. Összetett elemzést igényel, amihez egyfelől biztosítani kell a szükséges időt és erőforrásokat, másfelől nagyon magas empátiakészséget feltételez. Végül a legtöbb esetben egy ilyen sokszereplős, többcsatornás diskurzus csak gondolatban valósulhat meg, hiszen a jogászt szigorú titoktartási kötelezettség köti, így a rázúduló kritikák érdemi elhárításához csak korlátozottak az eszközei. A Cravath által a Credit Suisse képvisellete kapcsán alkalmazott megoldás persze működhet, de látni kell, hogy annak révén az iroda végső soron erkölcsi indokokra tekintettel korlátozta az ügyfele joghoz való hozzáférést a saját szolgáltatásai tekintetében. Persze a Credit Suisse dönthetett volna úgy is, hogy akkor inkább másik ügyvédi irodát választ. De gondoljunk csak bele, hogy annak a döntésnek mi lett volna a jelentése a nyilvánosság számára.

Budai Katalin Edina*

³⁸ Stephen L. PEPPER: „The Lawyer’s Amoral Ethical Role: A Defense, a Problem, and Some Possibilities” *American Bar Foundation Research Journal* 1986/4. 613–635., doi.org/10.1111/j.1747-4469.1986.tb00258.x.

³⁹ Katherine R. KRUSE: „The Jurisprudential Turn in Legal Ethics” *Arizona Law Review* 2011/2. 505.

* Doktorandusz, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: katibudai@student.elte.hu.